

УДК 620. 18:669.15-194.018.26.001.5

Тонка кристалічна будова маловуглецевих сталей після деформаційно-термічної обробки у міжкритичному інтервалі температур

В.Г. Раздобреєв, кандидат технічних наук

Інститут чорної металургії ім. З.І. Некрасова НАН України, Дніпропетровськ

Досліджено вплив режимів деформації та охолодження на тонку кристалічну будову та дислокаційну структуру ферито-мартенситної маловуглецевої та низьколегованої марок сталей з метою підвищення їх фізико-механічних властивостей.

Маловуглецеві та низьколеговані сталі в гарячекатаному стані мають досить низьку міцність й опір руйнуванню. Застосування деформаційно-термічної обробки у двофазній області є сучасною тенденцією щодо нових можливостей варіювання структурою й властивостями металу [1 – 5]. Метою деформації у двофазній області (аустеніто-феритній, $\alpha + \gamma$ області), що називається також міжкритичним інтервалом температур (МКІТ), є досягнення сприятливого поєднання міцності, пластичності, в'язкості й інших службових характеристик [6 – 8]. Особливо перспективно одержання готового прокату з ферито-мартенситною структурою, застосування якого ефективно при виготовленні машинобудівної продукції. Проте в літературі недостатньо висвітлені данні про вплив режимів деформації та охолодження на тонку структуру ферито-мартенситної сталі.

Метою роботи був аналіз тонкої будови й дислокаційної структури фериту маловуглецевої сталі марки Ст.3 і низьколегованої сталі марки 20ГС після обробки за різними режимами деформаційно-термічного зміцнення в МКІТ. Деформаційно-термічна обробка сталей виконана на прокатному стані 300 лабораторної бази Інституту чорної металургії. Ширина й довжина зразків однакова для всіх серій відповідно 16 і 350 мм. Зразки прокатували до однієї кінцевої товщини в середньому 8 мм.

Напівпромисловий прокатний стан 300 ДУО з валками діаметром 325 мм, на виході якого встановлений пристрій для прискореного охолодження штабів з прокатного нагріву. Пристрій має систему керування, за допомогою якої можна задавати необхідну тривалість паузи перед охолодженням і час охолодження штаби до необхідної температури самовідпуску.

Деформаційну обробку зі ступенем обтискування 50 % за один прохід проводили при температурі 740 °С. Після деформаційної обробки використали три режими охолодження: на повітрі, в установці прискореного охолодження до температури самовідпуску ~ 550 °С, до кімнатної температури потоком води на цій же установці. Прокатку проводили на швидкості 6,4 м/с, що відповідало середній швидкості деформації 60 – 100 с⁻¹. На плівці осцилографа фіксували зусилля прокатки, час охолодження і температуру поверхні охолоджених штаб. Таким чином, було реалізовано

Структура і фізико-механічні властивості

фізичну модель закінчення процесу прокатки сортового й штабового металу за термомеханічними і швидкісними параметрами досить близьку до промислової технології.

Дослідження тонкої кристалічної структури проводили рентгеноструктурним методом на дифрактометрі ДРОН-УМ1. Зйомку інтерференцій (110) і (220) вели в залізному випромінюванні в автоматичному режимі за допомогою керуючого комплексу дифрактометра на базі ПЕОМ “Іскра-1256”.

Густоту дислокацій визначали, використовуючи методику робіт [9, 10].

Дифрактометричний аналіз у цілому й розрахунок параметрів тонкої структури зроблений на ПЕОМ “Іскра-1256” з використанням програми “Радіан”.

Аналіз наведених у таблиці даних показав, що в зразках зі сталі марки Ст.3 після деформації при 740 °С та охолодження на спокійному повітрі, незважаючи на збільшення рівня мікродеформації у 2,0 рази, яка пов'язана із пружним вигином ґратки фериту, густина дислокацій не збільшується. Це пояснюється тим, що в процесі сповільненого охолодження на повітрі у феритній матриці сталі встигають відбутися процеси рекристалізації. В результаті цього отримуємо значення густоти дислокацій нижчі, ніж у вихідному гарячекатаному стані. Мікродеформація (МКД) ґратки фериту і густина дислокацій після перерваного прискореного охолодження від температури деформації 740 °С зростають порівняно з вихідним станом в 2,4 рази, а після гартування – в 4,9 рази. Це пов'язано з утворенням у структурі сталі при гартуванні ділянок мартенситу, об'ємна частка яких склала 35 %. Саме внеском мартенситу, як складової

Параметри тонкої кристалічної будови досліджених сталей

Марка сталі	Вид обробки	Фізичне розширення інтерференцій в, рад $\times 10^{-3}$		Значення мікродеформації $\Delta a/a \times 10^3$	Розмір областей когерентного розсіювання $D \times 10^5$, см	Густина дислокацій $\rho \times 10^{-9}$, см^{-2}
		(110)	(220)			
Ст. 3	Вихідний гарячекатаний стан	1,446	6,174	0,231	2,241	4,9
	деформація, 740 °С, охолодження на повітрі	0,957	5,758	0,458	–	4,3
	деформація, 740 °С, прискорене охолодження	0,919	7,002	0,557	–	6,4
	деформація, 740 °С, гартування	2,423	14,223	1,131	–	26,3
20ГС	Вихідний гарячекатаний стан	0,947	6,43	0,511	–	5,3
	деформація, 740 °С, охолодження на повітрі	1,733	11,029	0,877	–	15,8
	740 °С, деформація, прискорене охолодження	2,371	14,212	1,130	-	26,3
	740 °С, деформація, гартування	3,869	19,263	1,088	1,449	48,2

з високою густиною дефектів, і пояснюється різке збільшення аналізованих параметрів при гартуванні зразків зі сталі марки Ст.3.

В зразках зі сталі марки 20ГС рівень значень МКД і густоти дислокацій вищий у 2 і більше разів порівняно зі зразками сталі марки Ст.3 як у вихідному гарячекатаному стані, так і після різних варіантів охолодження від тієї ж температури нагріву під прокатку (740 °С). Особливістю сталі 20ГС як низьколегованої є більш низький рівень МКД у гартованому стані у порівнянні із прискорено охолодженням. Це пов'язано з тим, що аустеніт двофазної $\alpha + \gamma$ структури при гартуванні від температури деформаційної обробки перетворюється в "пакетно-рейковий" мартенсит. При сповільненому охолодженні в результаті більшого пересичення вуглецем, що залишається до початку перетворення аустеніту при $\gamma \rightarrow \alpha$ переході, утворюється видозмінений двійниково-пластинчастий мартенсит. У такому мартенситі рівень мікрореформацій вищий, а густина дефектів будови ґратки нижча.

Встановлене при розрахунку значення областей когерентного розсіювання D дорівнює $1,449 \times 10^{-5}$ см (таблиця) і є фактично усередненим для фериту й мартенситу в структурі сталі марки 20ГС після обробки за режимом з наступним гартуванням.

В зразках зі сталі марки Ст.3 внесок дрібнооблочної структури в дифракцію рентгенівських променів проявляється тільки для вихідного гарячекатаного стану. При всіх видах обробки зразків зі сталі марки Ст.3 внесок мікрореформацій у розширення рентгенівських інтерференцій значно превалює над внеском областей когерентного розсіювання, тобто рівень мікронапружень у ґратках фериту сталі є відносно високим.

Таким чином показано, що для зразків зі сталі Ст.3 рівень мікрореформацій ґратки фериту і густина дислокацій у ньому після деформаційно-термічної обробки з двофазної області зростають в 2,4 рази після перерваного прискореного охолодження і в 4,9 рази після гартування порівняно з вихідним гарячекатаним станом. В зразках зі сталі марки 20ГС рівень мікрореформацій і густина дислокацій в 2,0 – 4,0 рази вищі порівняно зі зразками зі сталі марки Ст.3 при всіх варіантах деформаційно-термічної обробки у міжкритичному інтервалі температур. Як показали виконані нами дослідження в результаті такої обробки формується сприятлива субструктура, яка успадковується від дрібнозернистого аустеніту, досягаються високі значення фізико-механічних та службових властивостей готового прокату [1 –7]. Одержані результати дозволяють оптимізувати температурно-швидкісні параметри прокатки та наступного термомеханічного зміцнення арматурного прокату в потоці дрібносортих станів.

Література

1. Узлов И.Г., Раздобреев В.Г., Федорова И.П. Особенности формирования структуры и свойств сортового проката из малоуглеродистых и низколегированных сталей при низкотемпературных деформационно-термических обработках // *Металлургическая и горнорудная промышленность*. – 2004. – № 3. – С. 63 – 68.
2. Чабби Л., Ленерт В. Контролируемая прокатка улучшаемых сталей в двухфазной области // *Черн. металлы*. – 1998. – № 7 – 8. – С. 80 – 84.
3. Большаков В.И., Рычагов В.Н., Флоров В.К. Термическая и термомеханическая обработка строительных сталей. – Днепропетровск: Січ, 1994. – 231 с.
4. Пикеринг Ф.Б. Физическое металловедение и разработка сталей. – М.: Металлургия, 1982. – 184 с.
5. Голованенко С.А., Фонштейн Н.М. Двухфазные низколегированные стали. – М.: Металлургия, 1986. – 207 с.

6. Диаграммы горячей деформации, структуры и свойства сталей: Справ. / М.Л. Бернштейн, С.В. Добаткин, Л.М. Капуткина. – М.: Металлургия, 1989. – 544 с.
7. Узлов И.Г., Куцыгин М.Д., Федорова И.П. Структура и свойства углеродистых конструкционных сталей после их деформационно-термической обработки при пониженных температурах // Металлургическая и горнорудная промышленность. – 1999. – № 2 – 3. – С. 39 – 42.
8. Тушинский Л.И. Теория и технология упрочнения металлических сплавов. – Новосибирск: Наука, 1990. – 306 с.
9. Металловедение и термическая обработка: Справ. Т.1. / Под ред. Бернштейна М.Л., Рахштадта А.Г. – М.: Металлургия, 1983. – 362 с.
10. Горелик С.С., Скаков Ю.А., Расторгуев Л.Н. Рентгенографический и электроннооптический анализ. – М.: МИСиС, 1994. – 328 с.

Одержано 28.07.08

В.Г. Раздобреев

Тонкая кристаллическая структура малоуглеродистых сталей после деформационно-термической обработки в межкритическом интервале температур

Резюме

Исследовано влияние режимов деформации и охлаждения на тонкую кристаллическую и дислокационную структуру феррито-мартенситной малоуглеродистой и низколегированной марок сталей с целью повышения уровня их физико-механических свойств и других служебных характеристик.

V.G. Razdobreev

Thin crystal structure low-carbon steels after deformational -thermal processing in an intercritical interval of temperatures

Summary

The influence of modes of deformation and cooling on a thin crystalline structure and dislocation structure of ferrite-martensitic low-carbon and low-alloyed steels is established to provide a high level of physical-mechanical properties and other service characteristics.